

Владислав Карнацевич Петро Дорошенко

Вступ

Події грізного XVII сторіччя в Україні продовжують привертати увагу не тільки тих, хто з огляду на свій фах чи захоплення постійно цікавиться вітчизняною історією, а й багатьох інших наших сучасників. Одна з причин цього — молодість незалежної держави Україна. Суверенна ідея вимагала і вимагає обґрунтування, що його за всіх часів шукали, насамперед, в історії країни. Тим більше, у тій історії, що тривалий час контролювалася і корегувалася за межами України. Оцінки вчинків видатних державних, громадських і культурних діячів минулого за останні двадцять років зазнали змін, іноді кардинальних. Причому те, що почали стверджувати історики, тепер узяли на озброєння і політики, і журналісти, і кінорежисери, й обивателі. Гостроти проблемі переоцінки історії надає очевидна розбіжність у поглядах на неї представників українського суспільства. Розбіжність, обумовлена регіональними особливостями, етнічними та мовними відмінностями, віком представників дискутуючих

сторін і, нарешті, самою історією, про яку і сперечаються українці.

Усе вказує на те, що фундамент для формування цих особливостей і відмінностей усередині української нації було закладено саме у XVII сторіччі, в ході тривалої війни, що почалася проти поляків, а закінчилася конфліктом за участі багатьох країн і внутрішнім розколом. Ледве усвідомивши свою єдність, українська нація виявилася поділеною на частини, чому сприяли як об'єктивні, так і суб'єктивні причини — боротьба за владу між представниками козацької еліти і протиріччя між різними соціальними верствами. З-поміж відомих учасників багатолітньої конфронтації вирізняється гетьман Правобережної України Петро Дорофійович Дорошенко.

Гетьманові Дорошенку довелося жити і боротися в жорстоку епоху Руїни — саме так традиційно називають тридцятилітній період, що почався після смерті Богдана Хмельницького (1657) і закінчився з обранням гетьманом на лівому березі Дніпра Івана Мазепи (1687), ознаменований безперервною війною як із зовнішніми ворогами, так і всередині країни. Безумовно, цей період став трагедією для України та її мешканців. Розпад держави і втрата незалежності, занепад звичаїв і зниження цінності людського життя, загибель цілих міст, удар по економіці, культурі й освіті — ось

далеко не повний перелік сумних наслідків Руїни. Наведемо слова знаменитого українського історика, автора монографії «Руїна» Миколи Костомарова: «Українська справа явно гинула. Невдача за невдачею знищила надії, і люди втратили віру у свою справу, у свою мету. Виникла думка, що тої мети взагалі не можна досягти. Через це пропадала воля і терпимість. Слабшала любов до рідного краю, до громадського добра. Патріотичні вчинки і жертви здавалися марними. Особисті приватні інтереси переважали над усіма чесними і патріотичними поривами. Своє власне домашнє горе для кожного ставало непомірно важким... Людські душі дрібніли, ставали вбогими, розум притуплявся під тягарем важкого пошуку шляху до порятунку». На цьому тлі особистість Дорошенка здавалася тому ж Костомарову однією з найбільш привабливих. Історик пропонував звернути увагу на «видатну людину», щиро віддану «ідеї незалежності і самобутності своєї Батьківщини», гарячого продовжувача справи Богдана Хмельницького. Таку ж високу оцінку гетьманові дав інший наш видатний історик Михайло Грушевський: «Був він чоловік великого духа, душею і тілом відданий визволенню України, і приймаючи булаву з рук ханських, повертався до старої гадки Хмельницького поставити Україну в

невтральне і незалежне становище між Москвою, Польщею і Туреччиною...»

Радянська історіографія відзивалася про Петра Дорошенка вже зовсім в іншому дусі — як про авантюриста, зрадника національних інтересів України. Для підтвердження цієї думки історики могли користуватися досить багатим матеріалом з першоджерел. Козацькі літописи Грабянки, Величка і Самовидця були не вельми лояльні до правобережного правителя, оскільки творцями їх, очевидно, були представники іншого регіону, що мали на момент написання своїх хронік інших заступників. Що ж до листів, універсалів та інших документів тієї епохи, зібраних, наприклад, в «Архиве Юго-Западной России»¹, то з огляду на їхню строкатість, жвавість зовнішніх зносин гетьмана відразу з багатьма сучасними йому політиками вчені могли знайти підтвердження практично будь-яким своїм висновкам. Зараз у науковий обіг уведено численні польські архівні документи — хроніки, листування, звіти польських чиновників і воєначальників, що дозволяють

---

¹ «Архив Юго-Западной России» — видання історичних документів та літературних пам'яток Правобережної і Західної України XIV–XVIII ст. у 35 томах, опубліковане в 1859–1914 роках.

виразніше відтворити образ гетьмана. Величезний внесок у вивчення діяльності Петра Дорофійовича зробив його нащадок, один з борців за незалежність України в другому десятилітті ХХ сторіччя історик Дмитро Дорошенко. Перебуваючи в еміграції, він написав велику монографію «Петро Дорошенко», яка на сьогодні є найповнішим дослідженням з цього питання.

Природно, після розпаду СРСР тональність, принаймні українських істориків, щодо Петра Дорошенка змінилася. Найчастіше його діяльність оцінюється позитивно, і, навіть визнаючи неоднозначність його рішення прийняти протекцію Османської імперії, українські дослідники й далі вбачають в його діях спосіб реалізації благородної мети — досягнення єдності і як наслідок — посилення та незалежність України.

На жаль, нам бракує потрібної інформації, щоб якимось «олюднити» Петра Дорошенка в цій книзі. Його знайомі у своїх щоденниках, листах і звітах рідко описували особисті якості гетьмана. Звичайно, більша частина всіх даних про нього — це відомості про битви, накази, переговори, конкретні заходи. Гадаємо, що і цей перелік дозволяє створити певне враження про Дорошенка як про людину. Наша книга складається з кількох розділів, що відповідають основним етапам у житті й діяльності гетьмана: його походження і родинні

зв'язки, а також служба у війську Богдана Хмельницького; полковницька діяльність за гетьманів І. Виговського і Ю. Хмельницького; служба в правобережного гетьмана П. Тетері й одержання булави; закріплення гетьманом у 1666 році; події другого року гетьманства Дорошенка, пов'язані багато в чому з укладенням польсько-московського Андрусівського перемир'я; перехоплення булави в Брюховецького й отримане таким чином короткочасне гетьманство над об'єднаною Україною; прийняття турецької протекції і війна проти П. Суховієнка; тривала боротьба з польським ставлеником Ханенком; діяльність у роки переможних походів в Україну турків і татар; останні роки правління і здача булави лівобережному гетьманові Самойловичу. Епілог оповідає про події, що відбувалися в Україні в наступні десять-двадцять років після зречення П. Дорошенка. Автор намагався вказувати дати за старим стилем ², але датування залишається в багатьох випадках усе одно приблизним. Щодо багатьох подій — у джерелах міститься розбіжність не в кілька днів, а в кілька місяців або й у цілий рік.

---

² Щоб отримати дату за новим стилем (григоріанським календарем, запровадженим у Польщі, але не прийнятим у Росії), для XVII сторіччя слід додати одинадцять днів.

Сподіваємося, читач вибачить нам можливу помилку, оскільки в переважній більшості випадків ця розбіжність не змінює суті подій і всього історичного процесу.

Родина. Служба в Богдана Хмельницького. 1627—1657

На той час, коли з'явився на світ герой цієї книги, козацький стан на території України вже був досить неоднорідний. Одні постійно жили на Січі, інші населяли міста і села Брацлавського, Київського і Чернігівського воєводств. Одні не мали нічого крім шаблі й мушкета, а захоплену в походах здобич швидко гайнували в шинках (як на самому Запорозжі, так і за його межами); інші ж володіли млинами, хуторами і селянами, мало чим відрізняючись за своїм матеріальним становищем від численної польської шляхти. Одні були, по суті справи, персонами нон грата в Речі Посполитій, недавніми втікачами з кріпацької неволі, проживання яких за порогами Дніпра забезпечувалося де-факто, але не де-юре. Інші ж були записані до реєстру, значилися на королівській службі і залучалися монархом для виконання не тільки військових, а й поліцейських, а іноді — навіть дипломатичних завдань.

Родина Дорошенка належала саме до другої — привілейованої частини козацтва. І потрібна була справжня революція, потрібен був широкий політичний кругозір і талант Богдана Хмельницького, щоб об'єднати не тільки низових і городових козаків, але й міщан, українських шляхтичів, православне духівництво в боротьбі за одну мету — національне визволення України. На тлі кривавих подій антипольської війни 1648–1657 років, власне, і народжувалася зі строкатої палітри «станів» українська нація. На лихо, розбіжності в соціально-економічних інтересах, політичних пристрастях, зовнішніх орієнтирах між українцями різних станів і регіонів були такі великі, що вже незабаром після смерті Богдана нація знову виявилася розколотою. Дорошенко був одним з тих, хто намагався повернути втрачену єдність, але і його інтелекту, дипломатичних і полководницьких здібностей забракло, щоб він став для земляків тим, ким був його великий попередник. Важливу роль у цьому зіграли амбіційні сусіди України, але, можливо, ще більшу вагу мав той факт, що гетьман Правобережжя так і не став своїм для всього населення країни, його програма і його вчинки не були сприйняті такою переважною більшістю українців, яка підтримала свого часу дії Хмельницького. А втім, цей закид стосується до всіх лідерів епохи Руїни.

Петро Дорофійович Дорошенко народився 1627 року, мабуть, у найважливішому центрі Вольностей Війська Запорозького³ Чигирині — майбутній столиці гетьмана Б. Хмельницького. Походження уже відкривало перед ним блискучі кар'єрні можливості на козацькому поприщі. «Я з прадіда козак», — говорив згодом гетьман, і це було справді так. Петрів дід — Михайло — особистість в історії відома. Гетьман Михайло Дорошенко уквив себе славою в походах проти турків і татар, брав участь у Хотинській війні 1621 року⁴. Про нього, як про блискучого полководця, говорили не тільки земляки, розповідаючи один одному перекази про героїчний період боротьби з «бусурманами», але й турецькі хроністи, і польські. Сам видатний воєначальник, польський король Ян III Собеський, який ще не раз з'явиться на сторінках нашої книги, високо оцінював досягнення

---

³ *Вольності Війська Запорозького* — це назва досить великої території, на яку розповсюджувались ці вольності.

⁴ Під містом Хотин (на кордоні з Молдавією) у 1621 році велися бойові дії між об'єднаними польсько-козацькими силами з одного боку і турками — з іншого. Козаками командував гетьман Петро Сагайдачний, який дістав тут поранення, що виявилось смертельним.

діда Петра Дорошенка — але ж Ян III Собеський писав це через півсторіччя після його смерті. Михайло Дорошенко загинув у бою під татарською столицею Бахчисарай у 1628 році — так і не встигнувши розповісти онукові про свої звитяжні подвиги.

Розповіли інші. «Про Шагін-Гіреєву війну, на яку наших запорозьких козаків покликано було...», Петрові розповів його батько — Дорофій Дорошенко. Відомо, що останній дослужився до високого чина полковника — тобто не тільки військового, але й адміністративного керівника порівняно великого регіону, але історикам важко назвати конкретний полк. Ім'я матері Петра Дорофійовича нам невідоме. Свого часу вона прийняла постриг у черниці і взяла ім'я Митродора, а потім, коли стала ігуменею Покровського монастиря на Чернігівщині, мати гетьмана ще раз змінила ім'я — на Марію. Зате ми напевно знаємо, що й з матириного боку Петро Дорошенко був потомственим козаком. Його мати належала до поважного козацького роду Тарасенків. Імена її батьків — Тихін і Ганна, а можливим родичем був організатор козацької розвідки за Хмельницького — полковник Тарасенко. І Дорошенки, і Тарасенки ведуть свій родовід, швидше за все, з Канева — ще одного багатого на історію міста східного Правобережжя.

Петро був не єдиною дитиною в родині. Крім нього, ми знаємо імена ще чотирьох його братів та однієї сестри. Двоє з них стануть активними соратниками Петра. Це старший брат — Григорій, якому доведеться двічі побувати в московському полоні, брати участь у багатьох боях по обох берегах Дніпра, шість років пробути полковником стратегічно важливого Брацлавського полку, дивом уникнути розправи з боку розгніваних жителів Лисянки... Григорій, як і Петро, свого часу поріднився з родиною Хмельницьких (одружившись із сестрою Павла Яненка-Хмельницького, донька якого була дружиною самого Петра Дорофійовича).⁵

Молодший брат Дорошенка — Андрій також брав активну участь у військовій і політичній діяльності Петраа. Йому теж довелось і пережити московський полон, і побути власником

---

⁵ Першою дружиною Григорія Дорошенка була якась Кононович-Посудевська — представниця любецької шляхти. Її брат був активним прихильником Юрія Хмельницького. Після смерті другої дружини Григорій сватався до доньки відомого лівобережного полковника Василя Золотаренка, але врешті-решт обвінчався з донькою сердюцького полковника Мовчана.

полковницького пернача ^б — спочатку в Чигиринському, а потім у Паволоцькому полку Правобережжя. Першою його дружиною була донька паволоцького полковника славного роду Гамалія, а другою — донька брацлавського полковника І. Лисиці.

У документах, що належать до періоду правління Богдана Хмельницького, можна знайти імена ще двох братів Дорошенка — Степана і Федора. Перший не брав участі в політиці, другий, очевидно, прибрав ім'я Антоній під час постригу і пізніше став ігуменом Чигиринського монастиря. Петрова сестра в 1666 році вийшла заміж за колишнього генерального писаря Лівобережної Гетьманщини С. Голухівського, але вже наступного року проживала на батьківщині в Чигирині «як удова». Історики вважають, що саме її син (а отже, племінник головного героя цієї книги) — згадуваний в документах Яків Колоша — городовий чигиринський отаман, що побував спочатку в полоні у жителів Лисянки разом із Григорієм Дорошенком, а потім змінив цей полон на російський.

---

^б *Пернач* — невеликий жезл із шестиперою верхівкою — символ влади козацького полковника.

Родинні зв'язки гетьмана Дорошенка на цьому не вичерпуються. Двоюрідний брат Петра по батькові — Тарас Дорошенко — ще за часів національно-визвольної війни значився козаком Трипільської сотні Київського полку. Дані ці належать до 1649 року і взяті з реєстру, складеного за підсумками Зборівського мирного договору. Зважаючи на те, що кількість козаків, які могли потрапити до цього реєстру, була обмежена, слід припустити, що і Тарас був не остання людина у військовій організації козаків. Двоюрідний брат Петра Дорофійовича по матері Кіндрат Тарасенко обіймав посаду полкового судді Прилуцького полку на Лівобережжі.

Нарешті, тут варто сказати кілька слів і про родинні зв'язки Дорошенка, набуті ним після одруження. Гетьман за своє життя зіграв три весілля. Ким була перша його дружина, ми не знаємо, але відомо, що донька від цього шлюбу — Любов — вийшла заміж за чернігівського полковника зі знаменитим в Україні прізвищем — Юхима Лизогуба. Багато років дружиною Петра Дорошенка була Євфросинія Павлівна — уроджена Яненко. Вона була донькою соратника і родича Богдана Хмельницького — Павла Яненка-Хмельницького, котрий був свого часу київським полковником. Звичайно, для Дорошенка це був винятково важливий союз. Утретє він

одружився вже в Московській землі — з Агафією Борисівною Єропкіною. Від цього шлюбу в Петра Дорофійовича було троє синів і донька, і саме союзові Єропкіної та Дорошенка зобов'язана своїм народженням правнучка гетьмана — Наталія Гончарова — дружина О. С. Пушкіна.

Досить глянути на список старшин, які підтримали обрання Петра Дорофійовича гетьманом, щоб зрозуміти, наскільки важливими у його житті були описані нами родинні зв'язки. Звичайно, за часів Руїни брат часто йшов на брата, але він же, навіть представляючи табір противників, міг порятувати родича від неминучої загибелі, посприяти звільненню з полону, вчасно попередити про назріваючі інтриги.

Але всі матримоніальні комбінації Петра та його братів були попереду, а спочатку доводилося сподіватися на суспільний стан батьків і власні здібності та наполегливість. Родина Дорошенка володіла землями в околицях Чигирин, Дорофій, як уже було сказано, мав полковницький чин — отож, у Петра були чудові перспективи, якими він і скористався. На жаль, даних про навчання майбутнього гетьмана в істориків немає. Проте ми навряд чи помилимося, припустивши, що він дістав традиційно непогану для козацької еліти того часу освіту — або в стінах Київської академії — вищого навчального православного закладу, або в

езуїтському коледжі. Зміст написаних ним листів та універсалів, записи промов, спогади сучасників свідчать про те, що Дорошенко добре знав не тільки російську, польську і непогано — татарську мови (що, на наш погляд, було цілком природно для будь-якого активного учасника політичного і військового життя козацтва), але й латину — мову дипломатії і науки. Переконаючи в чому-небудь слухачів або читачів, гетьман вдавався і до прикладів із всесвітньої історії. Включення його вже в молодому віці до найрізноманітніших посольств (причому на перших ролях) також промовляють на користь припущення про освіченість, дипломатичні здібності, глибокий розум Дорошенка. До речі, він, мабуть, був і доволі дотепною людиною, а документи видають у ньому винахідливого демагога — коли потрібно, Петро Дорофійович уміло переходив на патетику, іншим разом — виявляв «уїдливість», непохитність в оцінках.

Поза всякими сумнівами, Дорошенка готували до кар'єри в козацьких структурах. А це, само собою, передбачало не тільки книжкові, а й практичні знання. Конкретно — військові. Петровому батькові не довелося, як гоголівському Бульбі, вигадувати й організувати для сина яку-небудь кампанію. Для покоління ровесників молодшого Дорошенка «призовний» вік збігся з

початком колосальної національно-визвольної війни. У рік свого двадцятиліття Петро вирушає на Запорозьку Січ — до Богдана Хмельницького, який, до речі, мав би дуже добре знати родину Дорошенків, будучи в 1640-х роках одним з чигиринських сотників. Наступного року він у складі невеликого на той час війська найвідданіших прихильників «Хмеля» виступає на «Вольності Війська Запорозького». Про те, що Дорошенко від самого початку був поруч з великим гетьманом, свідчать слова, сказані ним через багато років: «Давно вже не був на Запорожжі. Як вийшов зі старим Хмельницьким, так відтоді вже на Запорожжі і не був».

Не будемо докладно переповідати хід подій війни, що спалахнула потім. Насамперед, тому, що нам, за великим рахунком, невідомо, у якій з битв або походів брав участь особисто Петро Дорошенко. Ясно, що брав. Нагадаємо, що 1648-й — перший рік війни — видався вдалим для козаків: були здобуті переконливі перемоги під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями, звільнені від польської шляхти Київське, Брацлавське і Чернігівське воєводства, розгромлені великі з'єднання противника, очолювані авторитетними полководцями. На бік Хмельницького перейшли реєстрові козаки, значна частина міщанства і все православне духівництво, багатьох селян було

фактично звільнено від кріпацької залежності. Наступного року зусилля польського магната Яреми Вишневецького і короля Яна II Казимира дозволили їм зафіксувати хоча б те становище, що утворилося після укладання з козаками Зборівського мирного договору. Відповідно до цього договору, три зазначені воєводства ставали територією Гетьманської держави, значно менш залежної від Речі Посполитої, ніж раніше. Один з пунктів Зборівського миру передбачав розширення козацького реєстру до 40 тисяч чоловік. Не можна сказати, що це влаштовувало всіх учасників війни — дуже багатьом з них формально належало повернутися у свої селянські хати. Але, звичайно, не люди з біографією Петра Дорошенка, «золота молодь» козацтва. У реєстрі, складеному за підсумками переговорів у Зборові, він значиться як «гарматний писар» Чигиринського полку. Посада ця, з одного боку, означала безпосереднє відношення до козацької артилерії, з другого — швидше за все, мала на увазі і розв'язання адміністративних завдань (писар — це, власне, голова канцелярії — чи то всієї Гетьманщини, чи то окремого полку або його підрозділу). У той час козакам необхідно було створювати нову систему управління держави, що виникла на території трьох польських воєводств, і адміністративна система дублювала армійську. У будь-якому разі, можна

говорити про те, що артилерія в той час, безперечно, була елітним родом військ, і служила в ній (особливо на «офіцерських» посадах) аж ніяк не «голота».

У літературі зустрічається твердження, що Петро Дорофійович Дорошенко брав участь у молдавському поході козаків у 1650 році. Очевидно, цей факт ще потребує перевірки. Нащадок гетьмана, відомий український історик Дмитро Дорошенко вважає, що в документах йдеться про іншого Дорошенка — Івана, котрий якщо й доводився родичем Петрові, то далеким. Невідомо, чи був Петро Дорошенко на полі під Берестечком, як сприйняв Переяславський договір між Москвою і козаками 1654 року — подію, яку ще двадцять років тому називали не інакше як «Возз'єднання України з Росією». Не будемо заперечувати того факту, що цей договір підтримали багато високих чинів, та й православне населення України сприйняло його прихильно. Проте зараз уже не секрет, що далеко не всі були задоволені умовами, які ставив перед козаками царський уряд. Так, відмовився присягнути на вірність цареві один з найавторитетніших козацьких лідерів Іван Богун. У штики зустріло угоду православне українське духівництво, побоюючись за свій незалежний статус, якщо патріарх буде в Москві.

У 1653 році Петро Дорошенко за дорученням гетьмана приймає турецького посла. 1655 року він став наказним полковником, але невідомо якого полку. Наказний — отже, не обраний козаками полку, а призначений «згори» — одне із свідчень того, наскільки довіряв Дорошенкові Богдан, адже далеко не кожному вдавалося досягти такої високої посади у 28 років. Цього ж року молодий полковник очолює посольство, відряджене Хмельницьким до Москви. Із собою Дорошенко віз листа від Богдана і двох важливих бранців — західноєвропейських фахівців з польського війська. Цей перший серйозний дипломатичний іспит Петра закінчився провалом. Правда, навряд чи варто звинувачувати в цьому самого Дорошенка. Під Старим Биховом у Білорусії посольство було перехоплене місцевим польським гарнізоном. Бранців було звільнено, листи відібрано, а сам Петро та його брат Федір, який теж входив до складу місії, ледве втекли, сховавшись у розташованому неподалік російському військовому таборі в Березані. Та реаліст Хмельницький, мабуть, не зневірився у своєму протезе, і вже взимку 1656–1657 років Петро Дорошенко очолює інше посольство. Цього разу він повинен був дістатися до шведського короля. Втративши віру в царя після Віленського перемир'я Москви з Варшавою, гетьман шукав інших могутніх

союзників. Але виконати нове завдання Дорошенкові тепер було ще складніше. Всі дороги були перекриті польськими військовими патрулями, тож Петрові знов довелося повертатися, піймавши облизня.

У 1657 році Дорошенко стає прилуцьким полковником — головою невеликого полку на Лівобережжі⁷. Ще 1653 року Прилуцький полк налічував три з половиною тисячі козаків. Це без жінок, старих і дітей. Полк складався з двох десятків сотень. Про те, що Прилукам відводилося належне місце у внутрішній політиці Гетьманщини, свідчить той факт, що одним з попередників Петра Дорошенка тут був прославлений Богданів соратник Філон Джалалій.

Отже, війна з поляками під орудою Богдана Хмельницького зробила з освіченого, здібного «юнака з гарної родини» досвідченого воїна, справжнього козацького ватажка, дала навички адміністративного мистецтва, заклала фундамент для розвитку його дипломатичного таланту. Зокрема, немаловажним було те, що в особі свого начальника Дорошенко дістав приклад необхідної зовнішньополітичної гнучкості. Досвідченість

---

⁷ *Прилуки* — районний центр на півдні нинішньої Чернігівської області.

Петра Дорофійовича відзначав пізніше і сам він, і різні його знайомі. Так, в одному з листів, спрямованих проти лівобережного гетьмана Івана Самойловича, Дорошенко вказував на те, що той не знає «ні річок, ні проток», у походах не брав участі, з царями не спілкувався. А російський резидент в Україні стряпчий Тяпкін писав про Дорошенка: «...всі їхні польські франтівські штуки не тільки знає, але й бачив».

Полковник Івана Виговського і Юрія Хмельницького. 1658—1662

Смерть Богдана Хмельницького в 1657 році поклала край героїчній епосі в історії українського козацтва, та й в історії всієї України. Напевно, у наступні 350 років у країні не було такої шанованої політичної постаті, здатної гуртувати суспільство. Ми далекі від думки, щоб стверджувати, начебто довше життя видатного лідера, вождя нації могло б «закріпити» за Україною реальну незалежність ще в XVII сторіччі, але трохи відтягнути кінець цієї незалежності, очевидно, могло. Але сталося те, що сталося. Прапор, що упав, спробували підняти спочатку старші соратники — самі по собі не дуже дружні, його почали виривати в них молодші сучасники. Схопившись за прапор з кількох боків і тримаючись другою рукою за могутніх сусідів

зовні, спадкоємці Хмельницького роздерли цей умовний прапор.

Першим гетьманом після Богданової смерті став, як і заповідав його батько, Юрій Хмельницький. З легкої руки М. Грушевського, «Юрася» багато хто називає нікчемною людиною — «напівголовком». Ми ж будемо уникати таких категоричних оцінок людини, якої особисто не знаємо і яка змушена була відігравати певну роль у дуже важких обставинах. Скажемо лише, що сильною особистістю на політичному овиді він справді так і не став. Хіба що сильною фігурою... у чужих руках.

Довгий час перебуваючи в тіні старшого брата Тимоша (котрий загинув у ході молдавської авантюри) і завжди — у тіні свого великого батька, Юрій у 1657 році був ще зовсім юний — йому тільки-но виповнилося 16 літ. Якби він був монархом, то будь-який претендент не з роду Хмельницьких боровся б лише за регентство. Але Гетьманщина залишалася республікою, а тому колишній генеральний суддя Б. Хмельницького Іван Виговський, що прийняв спочатку тільки опіку над юнаком, дуже скоро забезпечив собі і повноцінну гетьманську булаву на Генеральній раді. Іван Євстахійович — людина, якій історики дають неоднозначні оцінки, а навколо його програми і досі крешуть шаблями вітчизняні вчені